

להתחנן, להתנפל, להתפלל.

הרב ליאור אנגלמן

כתיבה: יחיאל לב

שלוש לשונות של תפילה

בצמד הפרשות "ואתחנן" ו"עקב" משה מספר על הזדמנויות שונות שבהן הוא התפלל לה' וביקש דבר מסוים, ובכל פעם השתמש במטבע לשון שונה כדי לתאר את תפילתו. התפילה הראשונה פותחת את הפרשה הקודמת (ג, כג): "וְאֶתְחַנֵּן אֵל ה' בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר" – משה מתחנן לפני ה' שייתן לו רשות להיכנס לארץ ישראל. בפרשת עקב, מופיעה תפילה נוספת (ט, יח): "וְאֶרְאֶה וְהִנֵּה חֲטָאתֶם לַה' אֱלֹהֵיכֶם עֲשִׂיתֶם לָכֶם עֲגֹל מִסֶּכֶה... וְאֶתְנַפֵּל לִפְנֵי ה' כְּרֹאשְׁנָה" – משה מתנפל לפני ה' ומנסה לבטל את הגזירה להשמיד את עם ישראל בעקבות חטא העגל. והתפילה האחרונה (ט, כ): "וּבְאֶהְרֵן הַתְּאֲנָף ה' מֵאֵד לְהַשְׁמִידוֹ וְאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעַד אֶהְרֵן בְּעַת הַהוּא" – בעקבות חטא העגל הקב"ה רוצה להעניש גם את אהרון, ומשה מתפלל כדי למנוע זאת.

אם כן, מצינו שלושה מטבעות תפילה שונים: ואתחנן – כאשר משה מתפלל על עצמו, ואתנפל – תפילה על עם ישראל, ואתפלל – תפילה על אהרון. מה ההבדל בין שלוש הלשונות הללו?

ממעמקים

לפני שנעמוד על ההבדלים בין הלשונות הללו, כדאי רגע לעצור ולחשוב, מתי לאחרונה יצאנו מתפילה בתחושה שהתחננו לפני ה' כפי שמתחנן משה רבינו? חמש מאות וחמש עשרה תפילות התפלל משה באותו "ואתחנן", מתי אנחנו התפללנו כל כך הרבה פעמים על אותו דבר ולא וויתרנו?

אלו שאלות ששווה להתבונן בהן מידי פעם. פעמים רבות, דווקא כאשר אדם לומד על התפילה בצורה עמוקה ומבין את פעולת התפילה, דווקא אז נוצר ריחוק מסוים. אחרי שמבינים שאת הקב"ה בעצם אי אפשר לשנות, והתפילה נועדה לשנות אותנו ובעקבות כך את הגזרה האלוקית, כפי שמבאר הרב קוק בהקדמה לסידור שלו, עולת ראייה, פתאום המקום של התחינה הפשוטה של אדם אל קונו נראית קצת ילדותית, היא נראית כשייכת רק למי שתופס את התפילה באופן פשטני. אולם וודאי שלא זו האמת, שהרי יהודי צריך להתפלל כמו ילד, בתמימות פשוטה, להתחנן על חייו, רק כך התפילה עובדת.

זוהי תפילתו של משה רבינו ב"ואתחנן". משה מתפלל בצורה הכי פשוטה, בידיעה שהכול ניתן לשינוי, הוא לא תופס את העולם כגזירה מוכתבת מראש. רק מי שמפנים מהו כוחה של תפילה, יכול להתפלל חמש מאות וחמש עשרה פעמים ולא לוותר, כי יש פה מאבק על החיים. גם במקרים שבהם נראה כאילו הכול אבוד, משה לא מוותר, הוא מנסה לבטל את גזירת ההשמדה של עם ישראל והוא מתפלל על אהרון לאחר ש"התאנף ה' מאד להשמידו".

האדמו"ר מפיאסצנה בספרו "אש קודש" (עמ' קכח) מסביר את הפסוק הפותח את מזמור קל' בתהילים - "ממעמקים קראתיך ה'". ה"מעמקים" הם ביטוי לתהומות שהאדם יורד אליהם, לקשיים של החיים. אומר דוד המלך, אני התפללתי מתוך התהום ולא נעניתי, ירדתי לתהום גדולה יותר, למעמקים, עומק בתוך עומק, ובכל זאת המשכתי להתפלל - "ממעמקים קראתיך ה'". לעיתים, אנו תופסים את התפילה כסוג של התניה: התפללתי ולא נעניתי - אני מפסיק להתפלל. אבל דוד המלך ומשה רבינו מלמדים אותנו שתפילה פותחת שערים, ואפשר להתחנן שוב ושוב ושוב, גם מתוך התהומות.

על עצמו, על ישראל, על אהרון.

הלשון הראשונה בה קרויה תפילתו של משה היא "ואתחנן", תחינה. הצליל הזה מוכר לנו משמותיהם של הרבה בעלי תפילה בעם ישראל: חנה, חוני המעגל, ר' חנינא בן דוסא ועוד. התחינה היא מלשון 'חנים'. להתחנן פירושו לבקש מתנת חנים, לא כי מגיע לי, לא בגלל זכות אבות, פשוט חנינה. התחינה היא בקשה "למצוא חן" בעיני ה'. מציאת חן נוצרת "בחנים", אתה מוצא חן בעיניי לא בגלל שעשית לי כך או נתת לי כך, אלא בשל הרגשת חיבור פנימית אליך, בלי סיבה מיוחדת, בלי הסברים, בחנים. כעת מובן מדוע תפילתו של משה על עצמו נקראה דווקא בלשון תחינה. משה, העניו מכל אדם, מבקש על עצמו רק מתנת חנים, הוא לא חושב שמגיע לו, הוא לא עושה חשבונות עם הקב"ה.

אולם, 'מתנת חנים' משה מבקש רק כאשר הוא מתפלל על עצמו לא כאשר מדובר בגזירה המרחפת על ראשם של ישראל, שם הוא נוקט בתפילה מסוג אחר לגמרי - "ואתנפל". בעברית שלנו להתנפל פירושו להתקיף, אולם בשפת התורה הכוונה היא אחרת. האיבן עזרא מסביר שהתנפלות היא מלשון נפילה. כשמשה מספר על ארבעים היום הראשונים בהם הוא עלה להר, לפני חטא העגל, הוא אומר "ואשב בהר", יש לו יציבות, הוא מרגיש קבוע בהר. אולם בעלייתו השנייה, לאחר שחטאו ישראל, הכול מתהפך. משה לא יושב ולא עומד אלא "ואתנפל", הוא מט לנפול. הגוף שלו מעביר את תחושתו הקשה בעת שהוא מנסה לבטל את הגזירה: העולם לא יכול להתקיים בלי עם ישראל, עולם בלי ישראל מועד לנפילה והתמוטטות. כאן משה לא מבקש חנינה, הוא לא מבקש "טובות", הוא עומד על כך שהגזירה מוכרחת להתבטל, זהו עניין קיומי.

לשון נוספת שנוקט בה משה היא לשון 'תפילה', כפשוטו. להתפלל פירושו לבוא בפלילים, לעשות דין. משה נוקט דווקא בדרך זו כאשר הוא מתפלל על אהרון. לאהרון יש הרבה זכויות, ולכן משה פונה בדרך הזו ו"תובע" שייעשה צדק עם אהרון, כי מצד הדין לא מגיע לו להיענש. אולם כאשר באים עם הקב"ה בדין ולא בבקשת חנינה, בדרך כלל מפסידים. ואכן, בעל הטורים כותב שתפילתו של משה על אהרון לא נענתה בשלמותה, שהרי מתוך ארבעה בנים שהיו לו, שניים מתים ורק שניים ממשיכים אותו.

התפילה אצל משה היא קשר חי עם רבש"ע, לכל תפילה צבע משלה, אוקטבה משלה, ועמדת נפש שונה מחברתה. כך לא הופכת התפילה למעשה סתמי, כי אם הופכת ללב הקשר בין משה לבוראו, בין אדם למקום.

לעילוי נשמת:

אוריה שלומית בת סימה

משה יוסף בן מינדל אסתר

תמר בת סופיה